

Jela Maresić

IZ FRAZELOGIJE GOVORA PODRAVSKIH SESVETA

mr. Jela Maresić, Zavod za lingvistička istraživanja, Zagreb, pregledni članak, Ur.: 12. srpnja 1994.

UDK 801.561.8 : 808.62

Neki su od frazema što se susreću u podravskim govorima izvorno podravski, a za neke je moguće naći usporednice u hrvatskom književnom jeziku i inim dijalektima.

U svim jezicima, pa tako i u dijalektima i u pojedinim mjesnim govorima postoje jezične jedinice koje nazivamo frazemima. Ovdje će biti govora o frazemima koje sam pronašla u govoru Podravske Sesveta¹, te o nekim frazemima iz susjednih govora Kloštra Podravske, Đurđevca, Suhe Katalene i Ferdinandovca. Kajkavskom se frazeologijom do sada nitko nije bavio, tako da uopće nema znanstvenih radova s tog područja², a kajkavska je frazeologija, kao i frazeologija drugih dijalekata i jezika, vrlo bogata.

Glavno je obilježje frazema njihova čvrsta struktura s mogućim ograničenim gramatičkim i leksičkim promjenama koje ne utječu na promjenu njihova osnovnoga značenja. Ponekad je teško utvrditi radi li se u pojedinom slučaju o inačici jednoga frazema ili o dvama različitim, ali istoznačnim frazemima. Pokazat ću to na primjeru frazema iz sesvetskoga govora *dobiti po nosu/glavi* koji ima svoje istoznačnice i u književnom jeziku³. Bez obzira koji od tih

1 Osnovne su značajke toga govora da mogu biti naglašena samo posljednja dva sloga. U višesložnih riječi naglasak je na posljednjem slogu ako je taj slog dug. Ako je kratak, naglasak je na pretposljednem slogu. Na posljednjem slogu može biti ostvaren samo cirkumfleks, a na pretposljednem, ako je dug, može biti cirkumfleks ili akut, što ovisi o rečeničnoj intonaciji. Ako je pretposljednji slog kratak, na njemu će se ostvariti kratkosilazni naglasak. Intonacija naglasaka nema fonološku vrijednost pa u prozodiji razlikovnu funkciju imaju jedino duljine. Vokalni sustav čini šest razlikovnih jedinica: *i, e, ɛ, u, o, i a*.

2 Koliko mi je poznato, jedini rad o kajkavskoj frazeologiji jest referat V. Zečević i N. Vajs *Frazeologija u Rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika* sa znanstvenoga skupa Teorija i praksa izradbe jednojezičnih hrvatskih rječnika održana u HAZU (1993). Autorice toga referata govore o frazeologiji kajkavskoga književnoga jezika (analizirale su kajkavsku frazeologiju na temelju građe iz objavljenih svezaka Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika), dok radova s područja frazeologije izvornih kajkavskih govora uopće nema.

3 U *Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika* J. Matešića (Zagreb 1982) oba su frazema obrađena pod posebnim natuknicama, a imaju slično značenje: *dobivati/dobiti po glavi* 1. trpjeti; biti kažnjavan; ispaštati (zbog krivice drugoga); 2. *dobivati/dobiti batina*, biti izudaran, *dobiti po nosu (preko nosa)* biti oštro izgrđen/ukoren; biti premlaćen

dvaju leksema uporabili, osnovna se značenja (1. biti kažnjen, prekoren, izložen prigovorima, 2. biti tjelesno kažnjen, dobiti batina) ne mijenjaju. Mijenja se donekle slika, a koji ćemo od frazema uporabiti, ovisi u najvećoj mjeri o okolnostima koje prethode, tj. o kontekstu u kojem se rabe. Mislim da bismo u ovom slučaju mogli govoriti o inačicama jednoga frazema. Frazemi se pojavljuju u gotovu obliku, ne nastaju spontano u govornom procesu, ustaljeni su dugom uporabom, a njihovo značenje nikada nije jednako zbroju značenja njihovih članova⁴. Značenje kajkavskoga frazema iz sesvetskoga govora *ziti na vrbòvę jęęęđę* ('propasti, loše proći, nastradati, biti osramoćen, izigran') nikada ne bismo mogli utvrditi na osnovi značenja svake pojedine riječi. Svaki izvorni govornik toga govora to značenje jednostavno mora 'naučiti'.

Ako promatamo podrijetlo frazema toga govora, možemo ih podijeliti u nekoliko skupina.

Prvu skupinu čine frazemi koji su zajednički mnogim slavenskim jezicima, a potječu iz praslavenskoga jezika. Frazem *voditi/vlęći (koga) za nős* nalazimo, osim u ovome govoru, također i u susjednim govorima (Đurđevac, Kloštar, Suha Katalena), u hrvatskom književnom jeziku te u drugim slavenskim jezicima, naravno, s fonološkim, morfološkim i leksičkim razlikama, ali s istim značenjem 'varati/zavaravati koga, izigrati koga, obmanjivati koga' i istom slikom koju ima taj frazem. Isto se tako i frazemi *spüstiti dššur* (koji znači 'umrijeti, preminuti, izdahnuti'), *otiti na onáj svęt*, (u istom značenju), (*nę vrędi*) *ni cřno spod nōkta* ('ništa, nimalo <ne vrijedi>') pojavljuju i u mnogim slavenskim jezicima s razlikama koje ne utječu na promjenu značenja pa možemo govoriti o istoznačnim frazemima.

U drugu skupinu možemo uvrstiti frazeme koji pripadaju općem europskom kulturnom krugu. To su frazemi koji potječu ili iz kršćanske ili iz klasične tradicije. Frazemi *čękāti mánur z nęba* ('čekati pomoć ne poduzimajući ništa'), *imāti svojęga krřza* ('imati tešku brigu, poteškoću'), *mučiti se kāk řsus na krřžu* ('vrlo teško raditi, podnositi velike muke') nastali su na osnovi biblijskih motiva. Slične frazeme nalazimo i u drugim europskim jezicima. Frazeologija posuđena iz drugih jezika najvećim je dijelom međunarodna. Frazeološke su prevedenice frazemi *biti na vřj jezika* ('ne moći se sjetiti čega'), *imāti pñę rñkę pōsla* ('biti veoma zaposlen') i *mlāiti prāznu slāmu* ('bespotrebno pričati, govoriti, brbljati gluposti, dangubiti'). Prvi frazem potječe vjerojatno iz talijanskoga, a preostala dva iz njemačkoga jezika⁵. Općeeuropski su i frazemi *otiti prāzni rñk* ('ne dobiti ništa'), *kųpiti māčka vu vręčř*⁶ ('kupiti što ne znajući kakvo je'), *řti na rñku*⁷ ('pomagati') i *biti bęla vrāna* ('biti poseban, izdvajati se po čemu od drugih'). Ovdje treba napomenuti da izravnih neprevedenih frazema iz drugih jezika (tipa *alfa i omega*) u mjesnim govorima gotovo da i nema, to su uvijek prevedenice, jezični kalkovi.

Kao posebnu grupu možemo izdvojiti frazeme koje nalazimo samo u hrvatskom jeziku, kako u književnom tako i u njegovim dijalektima. To su npr. *ni krřv ni dlāžen* ('potpuno nedužan'), *opāla mu seķřra v męđ* ('doći do nenadane dobiti, uspjeha, imati veliku sreću'),

4 Vidi: Antica Menac, *O strukturi frazeologizma*, Jezik 1, Zagreb 1970/71, str. 1-4.

5 Vidi: Josip Jernej, *O klasifikaciji frazema*, Filologija 20-21, Zagreb 1992-1993, str. 191-197.

6 Vidi nav. djelo.

7 Vidi: Dora Maček, *Neka pitanja o definiciji idiomatskih fraza*, Filologija 20-21, Zagreb 1992-1993, str. 272.

mārīti (za kaj) *kāk za lānjski snēg*⁸ ('nimalo ne mariti'), *pripovēdāti Mārkdōve konākē* ('pričati dugo i široko, pričati nevjerovatne i nezanimljive stvari'), *od Kulīna bāna* ('od davnina, od samog početka; pričati nadugo i naširoko, vrlo opširno'). Za navedene frazeme nalazimo potvrdu u Matešićevu *Frazeološkom rječniku*.

Jednu grupu frazema možemo s gledišta književnoga jezika, nazvati frazeološkim dijalektizmima⁹. To su frazemi koji su se rabili na ograničenom području, ali su se proširili i u književni jezik zadržavši dijalekatna obilježja. Kajkavskoga su podrijetla frazemi *imati putra na glavi* ('biti kriv, biti umiješan u što') i *dobiti (frišku) figu* ('ne dobiti ništa'). Frazem *na (Sveto) Nigdarjevo* najvjerovatnije je u kajkavski preveden iz njemačkoga jezika, a zatim se proširio i u hrvatski književni jezik zadržavši kajkavsku strukturu¹⁰.

Svaka regija ima i svoju posebnu frazeologiju koja je ograničena samo na njezino područje pa tako možemo govoriti o frazemima koje nalazimo samo u podravskim govorima. Tako npr. u govoru Podravske Sesveta i Kloštra imamo frazem *dāti/ostaviti Bōgu na slāvu* koji znači 'preпустiti slučaju, sudbini, ostaviti što na milost i nemilost'. Regionalno su ograničeni i frazemi *slēti zvīci jārca* u značenju 'biti jako nestpljiv, htjeti što napraviti u velikoj žurbi', i (*bīti*) *trinājssto prāsē* u značenju '(biti) suvišan, nepotreban, višak'. Prvi od njih nalazimo u sesvetskom i katalenskom govoru, a drugi u sesvetskom, đurđevačkom, katalenskom i kloštranskom govoru. Pojedini podravski mjesni govori imaju i svoje izvorne frazeme kojih nema ni u jednom drugom govoru ili jeziku. Tako npr. u Kloštru: *bīti mūder kāk Vīktorov māli* znači 'praviti se mudar'; u Podravskim Sesvetama: *zīti na vrbōve jegēde* 'loše proći, nastradati', *īma sēga kāk vu ferdinānskōj kokružnjāci* 'ima puno raznovrsnih stvari, ali loše kvalitete', *opāsti Cigānki s tōrbē* 'biti beznačajan, manje vrijedan', *prigažīvāti pēte (komu)* 'prigovarati kome za svaku sitnicu'; u Đurđevcu: *pometāti (komu) z lasi* 'ugadati, udovoljavati kome u svakoj sitnici', *ostavīti mūdrēm* 'ostaviti na milost i nemilost, prepustiti slučaju', *rēči prēko plōta* 'slagati' itd.

Posebna je vrijednost frazema njihova slikovitost i izražajnost. Velik broj frazema izražava određeni odnos govornika spram zbilje. Osim osnovnoga, oni sadrže dodatna i konotativna značenja (odobranje, omalovažavanje, porugu, ismijavanje i sl.).

Pokazat ćemo to na primjeru nekoliko frazema koji u svojoj osnovi znače 'puno raznovrsnih stvari'. Frazem *īma sēga kāk na Bōžič* proširen je u svim spomenutim govorima. Osim osnovnoga značenja on sadrži i značenje 'ima svega u izobilju' (obično čega jestivoga). U tome je frazemu izražen izuzetno pozitivan odnos govornika spram zbilje. Nastao je na osnovi asocijacije božićnog obilja. Frazem *īma sēga kāk vu ferdinānskōj kokružnjāci* pronašla sam samo u govoru Podravske Sesveta. Rabi se u pomalo podrugljivu značenju, kada se želi narugati domaćici, jer je i taj frazem vezan uz jelo. Taj frazem znači 'ima svega, ali ničega vrijednoga, svega, ali slabe kakvoće'. U frazemu (*īma*) *sēdem fēli/vrsti kolāča, a sī zēljom/z mākom/z vālankām* (Ferdinandovac, P. Sesvete) prvi dio najavljuje puno raznovrsnoga jela. Broj se sedam pojavljuje vrlo često u narodnom stvaralaštvu, a ovdje znači da nečega ima velik

8 Vidi: J. Jernej, *O klasifikaciji...*, nav. djelo.

9 Vidi: Antica Menac, *Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije*, Filologija 8, Zagreb 1978, str. 224.

10 Za navedene frazeme imamo potvrde u J. Matešić *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili sprskog jezika pod natulnicama putar, figa, nigdarjevo*.

broj. U drugom dijelu imamo suprotnost, obrat (sve je isto). Time je postignut šaljiv ton i ironično značenje toga frazema. Iz navedenoga je primjera vidljivo da taj frazem može imati nekoliko inačica. Leksemi *fęla* i *vřsta* jesu istoznačnice. Riječi *zęlję*, *māk* i *vālĵankę* ('bundeve') nisu istoznačnice, ali su semantički bliske jer imaju zajedničko značenje 'nadjev za kolače'. Zamjenom tih riječi značenje se frazema ne mijenja. Frazem *řma sęga i sęcęga* (postoji u svim spomenutim govorima) dobiva dodatna značenja u kontekstu. Može značiti 'ima puno vrijednih stvari' (npr. u rečenici iz sesvetskoga govora: *Tō ję bogāta řza, imājo sęga i sęcęga.*) ili pak 'ima puno bezvrijednih, neuredno nabacanih stvari' (npr. *řōj, vu tōj komōri řmaš sęga i sęcęga, kāj ti tręba i kāj ti ne tręba.*).

Nekim se frazemima ublažava stvarnost. Oni zamjenjuju neke druge riječi ili izraze koji se zbog nekog razloga smatraju zabranjenima, opasnim ili nepristojnim. Tada ti frazemi imaju funkciju eufemizama, jer se njima izbjegava ili ublažava jedna vrsta osjećaja i upućuje na drugu. Tako se npr. ublažava značenje glagola 'umrijeti' frazemima *sklopiti řōči* i *otřiti na onāj svęt*, a frazemom *đřči řāku (na koga)* veoma su ublažena značenja 'ubiti koga' i 'istući koga'. Eufemizam je i frazem *slāb s pamętĵōm* kojim se ublažava značenje 'umno poremećen, mentalno retardiran'.

Opcenito se može reći da frazemi gotovo uvijek unose u govor osjećajni odnos govornika prema zbilji pa se teško može govoriti o neutralnim frazemima, bez obzira kojim stilu pripadaju (razgovornom ili nekom drugom). Ako govornik ne želi iskazati osjećaje i svoj stav, ako se radi o neutralnu iskazu, uporabit će riječi u njihovu uobičajenu značenju, jer se kod frazema, kao i kod metafore, uvijek radi o prenesenom značenju, samo što metafore nastaju u pojedinačnom govornom činu, a frazemi je ustaljen dugom uporabom i poznat je većini govornika određenoga jezika.

SUMMARY

Jela Maresić

FROM THE PHRASEOLOGY OF PODRAVSKE SESVETE SUBDIALECTS

The author discusses idioms from the subdialects of Podravske Sesvete. Some of these idioms are specific for this region, while for some of the others parallel forms can be found both in standard Croatian and in other dialects.